

Ni u jednoj europskoj državi to se ne može dogoditi. U Rimu je Trg svetog Petra (Piazza San Pietro) i nitko se ne javlja s Petrova trga. U Veneciji se održavaju brojne svečanosti na Trgu svetog Marka (Piazza San Marco) i nitko razuman neće izvješćivati da je neka svečanost održana na nekom Markovom trgu. Je li RH doista zemlja bezakonja

i na području jezika, kulture i poštivanja uljudbenih tekovina?

Naime, mišljenja sam da u zemlji koja teži za visokim životnim standardom i izobrazbom svatko tko želi može biti i agnostik i ateist, ali smijem poželjeti da ne bude analfabet. Dakle, da zna i hoće pročitati barem ono što piše.

Juraj Batelja

NOVO U RIZNICI HRVATSKE FRAZELOGIJE

**Antica Menac, Željka Fink Arsovski,
Irina Mironova Blažina i Radomir
Venturin, Hrvatsko-ruski frazeološki
rječnik, KNJIGRA, Zagreb, 2011.**

Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik najnoviji je u dugačkom nizu frazeoloških rječnika i teorijskih radova posvećenih frazeologiji, poniklih iz iste zajedničke „radionice“ hrvatskih rusista. To je ujedno prvi rječnik te vrste – s hrvatskom sastavnicom.

Poznato je da su frazeološki radovi Antice Menac i njezinih suradnika pionirski radovi u hrvatskoj filološkoj sredini. Njihov izvorni znanstveni doprinos hrvatskom jezikoslovlju očituje se ponajprije u brojnim vrijednim rezultatima sustavnoga proučavanja hrvatske frazeologije, u koje se ubraja i ovaj rječnik. Među radovima koji hrvatsku frazeologiju stavljaju u široki slavenski frazeološki kontekst on je i najnovija potvrda uspješnoga i u slavistici cijenjenoga doprinosa hrvatske frazeologije razgranatoj slavenskoj frazeologiji.

Kao relativno mlada jezikoslovna znanost frazeologija se u Hrvatskoj počela razvijati 70-ih godina prošloga stoljeća, da bi

90-ih postala predmetom zanimanja i istraživanja značajnoga broja hrvatskih jezikoslovaca. Za osnivanje, razvoj i popularizaciju hrvatske frazeologije najzaslužnija je prof. dr. sc. Antica Menac, redoviti član HAZU, utemeljiteljica u svijetu poznate i cijenjene Zagrebačke frazeološke škole i pokretačica velikih frazeoloških projekata na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti. U okviru njezina projekta istraživanja hrvatske frazeologije svojedobno je u biblioteci Mali frazeološki rječnici (Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) objavljeno 14 dvojezičnih i trojezičnih frazeoloških rječnika. Prvi je 1985. godine objavljen Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik Antice Menac i Rajise Trostinske, koji je – izmijenjen i dopunjen – 1993. izdan kao Hrvatsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik. Za razliku od tih dvaju rječnika koji sadrže relativno mali broj frazemskih natuknica (oko 1000), novi Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik broji znatno veći broj frazema polaznoga (oko 2900) i ciljnoga jezika (oko 7000). Novi rječnik daje i više podataka o hrvatskim frazemima i njihovim ruskim ekvivalentima (višeznačnost, kategorijsko značenje, znatno veći broj ruskih frazemskih ekvivalenata).

Kao samostalna jezikoslovna znanost frazeologija zadire u mnoge druge znano-

sti i mnoga područja života. Svjedočeći o povijesti, zemljopisu, kulturi, načinu života i naravi zajednice koja ju je stvarala, svaka je nacionalna frazeologija drugačija od ostalih i ujedno u mnogočemu slična ostalima. Stvarajući vlastite novine, svaka se nacionalna frazeologija s jedne strane udaljava od drugih, a s druge im se strane približava, crpeći mnogo toga iz zajedničkih izvora. Dinamika stvaranja novih frazema, ali i djelomičnoga ili potpunoga odumiranja starih, koji ostaju kao modeli za popunjavanje novim sadržajima, zahtijeva izvrsno poznavanje razvitka i suvremenoga stanja frazeološkoga fonda jezika koji se obrađuju. Hrvatsko-ruski frazeološki rječnik ubraja se u onu kategoriju dvojezičnih rječnika koji uz poznavanje obaju jezika na najvišoj razini, odnosno dviju nacionalnih kultura, zahtijevaju i veliko teorijsko znanje. On je djelo upravo takvih stručnjaka i znalaca, u kojemu se očituje kontinuitet njihovih istraživanja, sustavnost, znanstvena utemeljenost i akribičnost njihovih frazeografskih radova.

Rječnik je lijepo grafički opremljen i tehnički uređen. Odobren je kao sveučilišni priručnik u nizu *Manualia universitatis studiorum Zagradiensis*. Obaseže 470 stranica, od čega prvih deset (5. – 15.) zauzima Predgovor na hrvatskom i ruskom, a sljedećih sedamnaest (17. – 33.) Osnovni podatci o rječniku, opet na oba jezika. Rječniku su na kraju pridružena dva dragocjena opsežna kazala – Kazalo hrvatskih frazema (315. – 362.) i Kazalo ruskih frazema (363. – 463.) s uputnicama na kojem se mjestu pojedini frazem može naći. Na kraju je i Popis leksi-kografskih izvora kojima su se autori služili, a sadrži 19 hrvatskih i isto toliko ruskih naslova.

Budući da je ponajprije namijenjen studentima rusistike, kroatistike i slavističkih studija, ali i stručnjacima za slavensku frazeologiju, kao i prevoditeljima s hrvatskoga na

ruski jezik, rječnik u uvodnim poglavljima daje opis teorijske osnove na kojoj je izrađen i sve podatke koji su potrebni različitim korisnicima. Tako se u Predgovoru govori o frazeologiji općenito, o frazemu i njegovim obilježjima, a posebno o podrijetlu frazema. Značajna se pozornost posvećuje oblicima frazema pa se tako definiraju osnovni oblici – fonetska riječ, sveza riječi (imenične, glagolske, pridjevne i druge sveze), rečenica i polusloženica – i njima pridruženi oblici s posebnim značenjima – poredbeni i uzvični frazemi. Sve su kategorije i forme frazema temeljito oprimjerene pa se ni slabije upućeni korisnik rječnika ne može izgubiti ni teorijski ni praktično.

Iz Osnovnih podataka o rječniku korisnik dobiva i upute kako se rječnikom služiti. Iza napomene da su u rječniku zastupljena četiri strukturna frazemska tipa: frazemi sa strukturom fonetske riječi (*ni za dlaku, ni ná волос*), sveze riječi (*alfa i omega <čega>, альфа и омега <чего>*; *imati jake adute, иметь козырные карты*), frazemi sa strukturom rečenice (*prašina se slegla, пыль улеглась*) i polusloženice (*zbrda-zdola, тьян-ляп...*), slijedi detaljni opis strukture rječničkoga članka. U opisu nadnatuknice, koja se, naravno, odnosi na frazeme hrvatskoga jezika, jasno je određena svaka jezična i tehnička pojedinost – od načela rasporeda frazema prema njihovoj glavnoj sastavnici do veličine, debljine i oblika slova i vrsta zagrada. Razvrstavanje frazema temelji se na morfološkim načelima, odnosno na sljedećoj hijerarhiji samostalnih vrsta riječi: imenice (**igrati opasnu igru**), poimeničene riječi (**križati se <i> lijevom i desnom**), pridjevi ili glagolski pridjevi (**nov novcat, šutjeti kao zaliven**), prilozi (**debelo (masno) lagati**), glagoli (**dobiti svoje**), brojevi (**svi kao jedan**) i zamjenice (<i> **nikom ništa**). Kad se frazem sastoji od dviju ili više imenica, glavnom se smatra prva (**igra mačke i miša**),

a to se odnosi i na druge vrste riječi. Za opis nadnatuknice posebno je značajna obrada hrvatskih homonima i homografa; i jedni i drugi obrađuju se odvojeno, ali se homonimi obrojčavaju, a homografi koji pripadaju različitim vrstama riječi, ne obrojčavaju se, kao ni riječi jednakoga fonemskoga slijeda koji se razlikuju naglasno. U tim su slučajevima označeni naglasci.

U opisu natuknice, koja se piše malim masnim slovima, važnu ulogu imaju različita grafička sredstva, ponajprije vrste zagrada. Tako se u okruglim zagradama nalaze inačice određene sastavnice, npr. **pasti u za-grljaj (naručje, naručaj, na grudī) komu**; u izlomljenim su zagradama fakultativne frazemske sastavnice, npr. **nema <drugog> izlaza**; u uglatim su zagradama kolokacije, odnosno elementi kontekstualizacije frazema, npr. **preko koljena** [raditi, obaviti i sl.]. Glagolski vidski parnjaci (sa svršenim glagolom na prvom mjestu) odvajaju se kosom crtom, npr. **navesti / navoditi (navući / navlačiti) na tanak led koga**. Važna je i uloga kratica unutar zagrada (*itd.*, *i sl.*), a posebno je naglašena uloga kosih slova (*kurziva*), kojima se označavaju glagolske rekcije (**staviti / stavljati na led koga, što**), posvojnost (**ići čijim stopama**), vezanost frazema uz živo i/ili neživo (**ne izlazi iz glave komu tko, što**), moguća uporaba priložne oznake mjesta (**teče med i mlijeko gdje**) i razlikovanje frazema kojima se označava mjesto i smjer kretanja (**preko brda i dolina – 1. gdje, 2. kamo**) te mogući sintaktički kontekst (**nema smisla <što; da...>**).

Obrada frazema s varijantnim, zamjenjivim sastavnicama riješena je tako da se kod natuknice s varijantnom sastavnicom upućuje na osnovnu, prvu i najučestaliju natuknicu, npr. potpuna frazeografska obrada frazema **vreća (jama) bez dna** nalazi se pod nadnatuknicom **VREĆA**, a pod nadnatuknicom **JAMA** stoji uputnica na nadnatuknicu

VREĆA: vreća (jama) bez dna v. VREĆA. Na isti su način obrađeni frazemi sa strukturom nezavisne sveze u kojima su sastavnice vezane nezavisnim veznikom, npr. frazem **ni živ ni mrtav** obrađen je pod nadnatuknicom **ŽIV**, a uputnica se nalazi pod nadnatuknicom **MRTAV**.

Tamo gdje je to potrebno u rječniku je pomno opisano značenje frazema. Velika je većina hrvatskih frazema jednoznačna i uz njih se ne bilježi značenje (definicija). Kod višeznačnih frazema kosim se slovima unutar kosih zagrada ispred ruskog ekvivalenta bilježe i obrojčavaju njihova značenja, npr.

pasti na niske grane

1. */osiromašiti/* впасть в бедность (нищету)
2. */moralno propasti/* морально опуститься, низко упасть (пасть).

Na isti se način obrađuju i frazemi u kojima se rekcija hrvatskih glagola razlikuje od rekcije ruskih, što je posebno korisno za studente.

Kad neki hrvatski frazem ima kategorijski (gramatički) različita značenja, ona se kategorijski odvajaju i obilježavaju velikim slovima, npr.

kao grom

- A) */izvrstan, brz, jak, žestok/* хоть куда, что надо, первый сорт, лучше некуда
- B) */izvrsno, jako, brzo/* как нельзя лучше, хоть куда, на все сто, что надо

U rječniku je obrađena i jedna kombinacija različitih kategorijskih značenja i višeznačnosti:

ko bog

- 1A) */odličan, sjajan/* первый сорт, что надо, хоть куда, как нельзя лучше, лучше нельзя (не надо), на диво, на славу, на все сто, на большой палец

1B) */odlično, sjajno/* первый сорт, что надо, хоть куда, как нельзя лучше, лучше нельзя (не надо), на диво, на славу, на все сто, на большой палец

2. */sigurno/* как пить дать

U pojedinim priložnim frazemima u vitičastim je zagradama označeno mjesto i smjer kretanja, bitan za izbor ruskih ekvivalenata, npr.

iza božjih leđa ili za božjim ledima

1. {*gdje, mjesto*} у чёрта на куличках (рогах), за тридевять земель, на краю света (земли), Бог знает (весть) где, в тридевятиом царстве <в тридесятиом государстве>

2. {*kamo, smjer kretanja*} куда ворон костей не заносил, куда Макар телят не гонял, к чёрту (чертям) на кулички (рога), за тридевять земель, на край света (земли), Бог знает (весть) куда

Kod nekih se frazema u kosim zagradama konkretizira njihova uporaba, npr.

star kao Metzulem

/o osobi/ старый как Мафусаил, в библейском возрасте

dobiti noge

/o ukradenom predmetu/ быть украденным, исчезнуть бесследно (в неизвестном направлении), как (будто, как будто, словно, точно) сквозь землю провалиться, как (будто, как будто, словно, точно) в воду кануть

Ruski frazeološki korpus u ovom je rječniku znatno veći od hrvatskoga, ali mu je „podređen“ kao korpus ciljnoga jezika. Kako je riječ o srodnim jezicima, u većini slučajeva nije bilo teško pronaći ruski ekvivalent semantički pa i formalno blizak hrvatskome. Pritom je, naravno, semantička ekvivalentnost nadređena onoj formalnoj. U rijetkim je slučajevima nepostojanje ruskoga

ekvivalenta nadomješteno kratkim opisom, kao npr. u slučaju frazema **žao je kao psu komu** – ужасно жаль (жалко) кому. Ruski su frazemi inače obrađeni na isti način kao i hrvatski.

Iako se pri obradi hrvatskoga korpusa u ovom frazeološkom rječniku pazilo na formalne i značenjske sličnosti i razlike između hrvatskih i ruskih ekvivalenata, sam ruski nije utjecao na izbor hrvatskih frazema, ali je nametnuo određene kriterije frazeografskoga opisa, koji se ponajprije odnose na slavenske jezike, ali i na one neslavenske. I ovaj rječnik potvrđuje da se usporedbom dvaju jezika otkriva više važnih činjenica o njima nego proučavanjem svakoga jezika za sebe, odnosno da se usporedbom materinskoga jezika s nekim tuđim, a ponajprije njemu srodnim jezikom, često otkrivaju neke posebnosti materinskoga jezika skrivene oku njegova istraživača. Tako i istraživanje frazeološke bliskosti hrvatskoga i ruskoga otkriva neke detalje koji su važni za leksikografsku obradu slavenskih jezika općenito, primjerice značenja i uloge glagolskoga vida, glagolskih i prijedložnih rekcija, živoga ili neživoga objekta, priložnih frazema s obzirom na značenje mjesta i pravca kretanja; i mnoštvo drugih pojedinosti. Na semantičkoj se razini potvrđuje otvorenost frazeološke riznice za različite semantičke inovacije i adaptacije, ali i čvrstina frazeoloških modela koji svjedoče o sačuvanoj jezičnoj i kulturnoj baštini.

Iako se o ovom rječniku može reći puno više nego što je ovdje rečeno, na kraju je važno naglasiti da je on po načinu obrade osnovnoga frazeološkoga korpusa hrvatskoga i ruskoga jezika dosegao razinu univerzalnoga obrasca za obradu takve građe i da ga je s toga gledišta teško nadmašiti.

Dubravka Sesar